

๒๕. ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ

The Qualities of a Good Man

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

ธรรมทั้งหลายในทางพุทธศาสนานั้น มีแหล่งกำเนิดมาจากภายในตัวตนของตนเอง ที่เรียกว่า “ขันธ ๕” นั่นคือ “กองธรรมทั้ง ๕ แห่งชีวิต” อันประกอบด้วย (๑) ชีวิตร่างกาย กับ (๒) ชีวิตจิตใจ ที่เรียกว่า “ธรรมกาย” หมายถึง “ที่รวมหรือที่ชุมนุมแห่งธรรม” อันเป็น “ชุมทรัพย์แห่งปัญญา” แต่บุคคลนั้นต้องเข้าใจที่จะหาวิธีให้เข้าถึงแหล่งทรัพย์ดังกล่าวนี้ได้ นั่นคือ “เส้นทางสายกลางแห่งอริยมรรค” ไม่ต้องระวางลั้งเลงสยในเส้นทางสายนี้ เพราะพระอรหันต์พากันตรัสรู้สัมโพธิญาณด้วยปฏิบัติอันยิ่งยวดแห่ง “อริยอัฏฐังคิกมรรค” นี้มาแล้วเป็นเวลา ๒,๖๐๐ ปี ตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาแล้ว ฉะนั้น การเป็นคนดีแห่งสัตบุรุษจึงเป็นเรื่องที่ยากกว่าการเป็นคนดีทางโลก ที่ต่างยึดมั่นเอา “สมมติสัจจะ” เป็นพื้นฐานแห่งความดี คือ ยึดมั่นในเรื่องผลประโยชน์ ซึ่งกลายเป็น “ค่านิยมที่ไม่มีเหตุผล” ซึ่งเป็นข้อตกลงกันเองในสังคม จึงไม่ใช่ “ปรมาตสัจจะ” อันอิงอยู่กับ “กฎธรรมชาติ” ไม่ได้ง้อจิตใจของมนุษย์ว่า “พอใจหรือไม่พอใจ” แต่ถ้าไม่ทำตามสัจธรรมดังกล่าวนี้ ก็ต้องตกอยู่ในอบายภูมิ คือ “ผู้มีโลภะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส เป็นธรรมดา” อันไม่ใช่อารมณ์ของสัตบุรุษหรือพระอรหันต์ผู้มีอาสวะทั้งหลายสิ้นแล้ว ไม่อยู่ในภูมิแห่งวิภูฏทุกข์ที่เวียนว่ายตายเกิดกันไม่สิ้นสุด ผู้ที่เป็นสัตบุรุษจึงเป็นผู้มีปรีชาสามารถในการจำแนกแจกธรรมได้ลึกซึ้ง มีกระบวนการคิดขั้นสูงเป็นพิเศษและประกอบด้วย “ปัญญาวิปัสสนา” ที่ทำให้เกิด “วิชชา” พร้อมด้วย “จรรยา” เป็นสรณะที่พึ่งได้ เป็นกัลยาณมิตรได้ ไม่ใช่ผู้ที่ประกอบอนศนาหลอกเขาเลี้ยงชีพอย่างไรศักดิ์ศรี ผู้ข้ามแดนสู่ภูมิของเหล่าเดิยริย์ ไม่ใช่ “พระอรหันตชีณาสพเจ้า” หรือ “อริยบุคคลแห่งพุทธะ” ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายอันประเสริฐในพระพุทธศาสนา คือ “แหล่งชุมทรัพย์ทางปัญญา” ที่ทำให้คนผู้ถึงพร้อมการปฏิบัติด้วยอริยมรรคกลายเป็น “อริยบุคคล” ได้ตามกำลังและฐานะของตน ไม่ได้แบ่งชนชั้นวรรณะใดๆ เป็นเรื่องการตัดสินใจกระทำความดีอันเป็นบุญบารมีที่สั่งสมให้ก้าวไปสู่ “โลกุตตรภูมิ” อันเป็นชั้นภูมิที่อยู่ของพระอรหันต์ ความถึงพร้อมด้วยคุณบทแห่งสัตบุรุษจึงเป็นขั้นที่มั่นใจได้ว่า บุคคลนั้นมีฐานะโอกาสที่จะบรรลุถึง “โลกุตตรธรรม” อันเป็นคุณอันใหญ่ในพรหมจรรย์นี้ได้ เพราะสมมติฐานของพระนิพพานเกิดจาก “คุณชาติความดีงามแห่งกามาวจรกุศลจิต” ที่จะกลายเป็น “รูปาวจรกุศลจิต-อรูปาวจรกุศลจิต” จนถึงที่สุดใน “ภูมิแห่งโลกุตตรจิต” เพราะฉะนั้นผู้ที่ครอบความประมาทในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไม่ประกอบด้วยความเลื่อมใส ศรัทธาปสาทะ และฉันทะอันแก่กล้า ย่อมไม่สามารถหลุดพ้นจากอบายภูมิทั้งหลายแห่ง “สังสารจักร-สงสารทุกข์” ได้ มีแต่กิเลสทั้งหลายที่คอยย่ำยีครองจิตใจให้เป็นทุกข์ตลอดเวลา มองไม่เห็นแสงสว่างที่ปลายอุโมงค์ “ฉิบหายเสียคุณอันใหญ่” ที่จะได้พบ “ประทีปแห่งโลกุตตรธรรม” ท่านทั้งหลายหลุดพ้นได้ด้วย “ธรรมที่เกิดจากจิตที่ปราศจากนิรวณ และปัญญาที่บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลายและปวงทุกข์” ด้วยประการฉะนี้.

บทความที่ ๒๕ ประจำปี ๒๕๕๘ – ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ

โดยธรรมชาติของความจริงนั้น ปราภฏการณทางธรรมชาติที่เป็น “สภาวะธรรม” อันบ่งบอกถึง “สังขธรรมโดยปรมาต” จำแนกออกเป็น ๓ อย่าง คือ (๑) กุศลธรรม (๒) อกุศลธรรม (๓) อัพยาทธรรม คำว่า “ธรรม ๓” ดังกล่าวนี้นี้ จึงเป็นรูปแบบในการอธิบายปรากฏการณ์ของสรรพสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องฝ่าย (๑) รูปธรรม [รูปขันธ์] หรือฝ่าย (๒) นามธรรม [นามขันธ์] ก็ตาม หรือว่าจะเป็นเรื่อง (๑) คติโลก-ทางโลก-คติแห่งโลก หรือ (๒) คติธรรม-ทางธรรม-คติแห่งธรรม ก็ตาม อนึ่ง ในความพยายามที่จะอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นทั้ง (๑) ภายในร่างกายจิตใจของมนุษย์ กับ (๒) ภายนอกร่างกายจิตใจของมนุษย์ นั้น องค์ความรู้ทางด้านคติแห่งธรรมมีความก้าวหน้ามากที่สุด ซึ่งเป็นการเห็นและค้นพบของพระพุทธเจ้า โดยพิจารณาแยกแยะออกเป็น ๓ อย่าง ได้แก่ (๑) “ปรมาตตัจจะ” หมายถึง “สภาวะธรรม” หรือ “ปรมาตธรรม” [จิต-เจตสิก-รูป-นิพพาน] สภาวะตามความหมายสูงสุด สภาวะที่มีในความหมายที่แท้จริง (๒) “ระดับชีวิตจิตใจ” หมายถึง “ภพภูมิจิต” คำว่า “ภพ” หมายถึงภาวะชีวิตของสัตว์ หรือโลกที่อยู่ของสัตว์ ส่วน “ภูมิ” หมายถึงระดับของจิตใจ นั่นคือ ชั้นแห่งจิต ระดับจิตใจ ระดับชีวิต ที่เกิดขึ้นจริงในกาลทั้ง ๓ (๓) “ความรู้สึกรู้จักคิด” หมายถึง “เวทนา ๖” คือ การเสวยอารมณ์ ความรู้สึกรสของอารมณ์ที่เกิดจากผัสสะทางทวารอินทรีย์ทั้ง ๖ ที่เรียกว่า “สัมผัส ๖-ผัสสะ ๖” หมายถึง ความกระทบ ความประจวบกันแห่งอายตนะภายใน [อินทรีย์ ๖] อายตนะภายนอก [อารมณ์ ๖] และ วิญญาณ [ความรู้แจ้งอารมณ์] ดังนี้

- (๑) จักขุสัมผัส คือ ตา + รูป + จักขุวิญญาณ = รู้รูปด้วยตา คือ ได้เห็น
- (๒) โสตสัมผัส คือ หู + เสียง + โสตวิญญาณ = รู้เสียงด้วยหู คือ ได้ยิน
- (๓) มานสัมผัส คือ จมูก + กลิ่น + มานวิญญาณ = รู้กลิ่นด้วยจมูก คือ ได้กลิ่น
- (๔) ชิวหาสัมผัส คือ ลิ้น + รส + ชิวหาวิญญาณ = รู้รสด้วยลิ้น คือ รู้รส
- (๕) กายสัมผัส คือ กาย + โผฏฐัพพะ + กายวิญญาณ = รู้โผฏฐัพพะด้วยกาย คือ รู้สึกกายสัมผัส
- (๖) มโนสัมผัส คือ ใจ + ธรรมารมณ์ + มโนวิญญาณ = รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ คือ รู้ความนึกคิด

หลังจากนั้น “สัญญา ๖” ที่เรียกว่า “สัญญาเจตนา” ที่มีประสบการณ์ที่ผ่านมาในความทรงจำจะทำหน้าที่ปรุงแต่งการกระทำต่างๆ “กรรม ๓” หมายถึง การกระทำ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ได้แก่ กายกรรม วชิกรรม มโนกรรม ที่เรียกว่า “กรรมภพ” อันเป็นสภาวะที่คล้อยตาม “ธรรม ๓” หมายถึง สภาวะ สิ่ง ปราภฏการณ ได้แก่ กุศลธรรม อกุศลธรรม อัพยาทธรรม ที่เรียกว่า “สังขาร ๓” หมายถึง สิ่งปรุงแต่ง สภาพที่ปรุงแต่ ได้แก่ กายสังขาร วิจิสังขาร มโนสังขาร-จิตตสังขาร กับจิตที่แสดงเจตนาที่เป็นตัวการในการทำกรรม เรียกว่า “อภิสังขาร ๓” หมายถึง ธรรมมีเจตนาเป็นประธานอันปรุงแต่งผลแห่งการกระทำ ได้แก่ ปุณฺณากิสังขาร-บุญ อปุณฺณากิสังขาร-บาป อาเนญซากิสังขาร-ฉาน กล่าวโดยย่อ คือ (๑) “เวทนา-สัญญา-สังขาร” หมายถึง “กองเจตสิก-เจตสิก ๕๒” กับ “วิญญาณ” หมายถึง “จิต-จิต ๘๕” ทั้งหมดนี้ เป็นฝ่ายนามขันธ์ ส่วนฝ่ายรูปขันธ์นั้น “จิต” จะเป็นฝ่ายควบคุมระบบประสาทในการเคลื่อนไหว

ในการแสดงออกทางกายกรรม คือ “**กายสุจริต ๓**” หมายถึง ประพฤติชอบด้วยกาย ประพฤติชอบทางกาย มี ๓ อย่าง คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ เว้นจากการลักทรัพย์ ๑ เว้นจากประพฤติผิดในกาม ๑ หรือในทางตรงกันข้าม คือ “**กายทุจริต ๓**” หมายถึง ประพฤติชั่วด้วยกาย ประพฤติชั่วทางกาย มี ๓ อย่างคือ “**ปาณาติบาต**” ฆ่าสัตว์ ๑ “**อทินนาทาน**” ลักทรัพย์ ๑ “**กามสุมิฉฉาจาร**” ประพฤติผิดในกาม ๑ แต่อย่างไรก็ตาม การประกอบกันด้วย “**มหาภูต ๔-ธาตุ ๔**” [ปฐวี-อาโป-เตโช-वाโย] พร้อมด้วย “**อุปาทายรูป ๒๔**” ทำให้เกิดเป็นรูปร่างหน้าตา คือ “**ร่างกาย**” อันมี “**จิต-นิสัย-อุปนิสัย-ความประพฤติที่เคยชินเป็นพื้นมาในสันดาน**” [บุญกุศล-บาปอกุศล-อเนจขามาณ = อภิสังขาร ๓] หรือที่เรียกว่า “**จริต**” หมายถึง ความประพฤติ บุคคลผู้มีพื้นนิสัยหรือพื้นเพจิตใจที่หนักไปด้านใดด้านหนึ่ง แตกต่างกันไป ในทางธรรม ให้พิจารณาละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น คือ “**จิตตสันดาน**” หมายถึง การสืบต่อมาโดยไม่ขาดสายของจิต ในภาษาไทย หมายถึง พื้นความรู้สึคนึกคิดหรืออุปนิสัยใจคอที่ฝังอยู่ในส่วนลึกของจิตใจมาแต่กำเนิด บางทีอาจติดสำนวนที่ว่า “**คนสันดานหมา**” คือ คิดไม่ดีทำแบบหมาๆ นึกอยากขี้เยี่ยวก็ทำอย่างไม่คิด ไม่เลือกที่หรือเวลา ความนึกคิดวิปริตหรืออุบาทว์ คิดในทางสัปคน อุดริหยาบโหด คือ “**ไม่มีวิจารณ์ญาณ**” ถ้าเป็นคนก็คือพวกคนเถื่อน ฉะนั้น กล่าวคือ “**จิต**” นั้น จะเป็นนายใหญ่ที่จะบังคับบัญชาในการกระทำ และในความเป็นจริง “**จิตของมนุษย์**” สามารถนำมาฝึกอบรมได้ ดังคำว่า “**เลือกมาเกิดเลือกไม่ได้ แต่จะเลือกทำอะไรในชีวิตนั้น ไม่ว่าดีหรือเลวเลือกทำได้ ก็ขึ้นกับการตัดสินใจของตนเองที่จะเลือกทำ**” อย่างไรก็ตาม ในทางธรรมนั้น นายของคำว่า “**ชีวิตแห่งร่างกายและจิตใจ**” นั้น หมายถึง “**เบญจขันธ์-ขันธ์ ๕**” ที่แสดงถึง (๑) **สังขาร**แห่ง**ธรรมชาติ** (๒) **ระดับคุณภาพชีวิต** และ (๓) **ความรู้สึคนึกคิดกระบวนทัศน์** หรือ **กระบวนกรคิด** ที่จะบ่งบอกถึงภาวะจิต ได้แก่ ความเชื่อ ความศรัทธา ปรารถนา วิสัยทัศน์ ความคิดเห็น ทศนคติ ที่มีต่อโลกกับวิถีชีวิต ดังรายละเอียดข้างล่างนี้

ธรรม ๓	คติ ๒-ภูมิ ๔	เวทนา ๓
ปรมาตตสังขะ	ระดับชีวิตจิตใจ	ความรู้สึคนึกคิด
กุศลธรรม	สุคติ = มนุษยคติ-เทวคติ กามาวจรกุศลภูมิ	สุขเวทนา
อกุศลธรรม	ทุคติ = นiryคติ-ดิรัจฉานคติ-เปตคติ [อบายภูมิ] กามาวจรอกุศลภูมิ	ทุกข์เวทนา
อัพยาตธรรม	รูปาวจรภูมิ-อรูปาจรภูมิ-โลกกุตตรภูมิ	อทุกข์มสุขเวทนา
กฎธรรมชาติ	เกณฑ์ตรจวัด	จิตสภาพ

ด้วยเหตุนี้ การเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับองค์ความรู้ของการเกิดขึ้นแห่ง “**เบญจขันธ์-ขันธ์ ๕**” ซึ่งหมายถึง “**อุปาทาน**” คือ ความยึดมั่นในขันธ์ทั้ง ๕ ประการ อย่างเหนียวแน่น ที่เรียกว่า “**อุปาทานขันธ์**” จนกลายเป็นเรื่องความทุกข์ในชีวิต มีชื่อว่า “**อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์**” คือ การกำหนดรู้ทุกขสังขของผู้มีปัญญาเห็นธรรม คือ การเจริญทุกขานุปัสสนา เพื่อให้เห็นความนึกคิดที่เกี่ยวกับคำว่า “**ทุกข์-ทุกข์ตา**” ในอาการ ๔๐ อย่าง ดังนี้

พิจารณาเห็นเบญจขันธ์ โดยความว่า :-

- (๑) เป็นของไม่เที่ยง
- (๒) เป็นทุกข์
- (๓) เป็นโรค
- (๔) เป็นดังหัวฝี
- (๕) เป็นดังลูกศร
- (๖) เป็นความลำบาก
- (๗) เป็นอาพาธ
- (๘) เป็นอย่างอื่น
- (๙) เป็นของชำรุด
- (๑๐) เป็นเสียด
- (๑๑) เป็นอุบาทว์
- (๑๒) เป็นภัย
- (๑๓) เป็นอุปสรรค
- (๑๔) เป็นความหวั่นไหว
- (๑๕) เป็นของคู่พัง
- (๑๖) เป็นของไม่ยั่งยืน
- (๑๗) เป็นของไม่มีอะไรต้านทาน
- (๑๘) เป็นของไม่มีอะไรป้องกัน
- (๑๙) เป็นของไม่เป็นที่พึ่ง
- (๒๐) เป็นของว่าง
- (๒๑) เป็นของเปล่า
- (๒๒) เป็นของสูญ
- (๒๓) เป็นอนัตตา
- (๒๔) เป็นโทษ
- (๒๕) เป็นของมีความแปรปรวนเป็นธรรมดา
- (๒๖) เป็นของหาสาระมิได้
- (๒๗) เป็นมูลแห่งความลำบาก
- (๒๘) เป็นดังเพชรฆาต
- (๒๙) เป็นความเสื่อมไป
- (๓๐) เป็นของมีอาสวะ
- (๓๑) เป็นของอันปัจจัยปรุงแต่ง

- (๓๒) เป็นเหยื่อแห่งมาร
- (๓๓) เป็นของมีความเกิดเป็นธรรมดา
- (๓๔) เป็นของมีความแก่เป็นธรรมดา
- (๓๕) เป็นของมีความป่วยไข้เป็นธรรมดา
- (๓๖) เป็นของมีความตายเป็นธรรมดา
- (๓๗) เป็นของมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา
- (๓๘) เป็นของมีความร่ำไรเป็นธรรมดา
- (๓๙) เป็นของมีความคับแค้นใจเป็นธรรมดา
- (๔๐) เป็นของมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา

เมื่อเข้าใจในอรรถความหมายของคำว่า “ทุกข์-ทุกข์ตา” [กำหนดรู้ทุกข์สังข์ หรือการเจริญวิปัสสนาด้วย นามรูปปริจเฉทญาณ-ปุพเพนิวาสานุสติญาณ] ดีแล้ว และควรต้องพิจารณาถึง “สาเหตุแห่งทุกข์” [กำหนดรู้สมุทัยสังข์ หรือการเจริญวิปัสสนาด้วย ปัจจัยปริคคหญาณ-จตุปปาตญาณ-ทิพพจักขุญาณ] ที่มีสมุฏฐานมาจาก “อวิชชา” คือ ความไม่รู้จริง ซึ่งหมายถึง (๑) “อวิชชา ๔-อวิชชา ๘” และ (๒) อวิชชามีลักษณะ ๒๕ ประการ

“อวิชชา ๔-อวิชชา ๘” หมายถึง ความไม่รู้จริง ความหลงอันเป็นเหตุไม่รู้จริง นั่นคือ (๑) ความไม่รู้ริยสังข์ (๒) ความไม่รู้ในกาลทั้ง ๓ และ (๓) ความไม่รู้ปฏิจสมุปบาท ได้แก่

- (๑) ไม่รู้ทุกข์
- (๒) ไม่รู้เหตุเกิดแห่งทุกข์
- (๓) ไม่รู้ความดับทุกข์
- (๓) ไม่รู้ทางให้ถึงความดับทุกข์
- (๕) ไม่รู้อดีต
- (๖) ไม่รู้อนาคต
- (๗) ไม่รู้ทั้งอดีตทั้งอนาคต
- (๘) ไม่รู้ปฏิจสมุปบาท

ข้อพึงสังเกตในการปฏิบัติธรรมนั้น (๑) ให้กำหนดรู้ทุกข์สังข์ “ทุกข์” หมายถึง ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก สภาวะที่บีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งทีรัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่า “อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์” (๒) ให้กำหนดรู้สมุทัยสังข์ “ทุกข์สมุทัย” หมายถึง เหตุเกิดแห่งทุกข์ สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ “ตัณหา ๓” คือ กามตัณหา ภวตัณหา และ วิภวตัณหา นั่นคือ “อวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน”

“อวิชชามีลักษณะ ๒๕ ประการ” [องค์แห่งอวิชชา] ได้แก่

- (๑) อัญญาณ — ความไม่หยั่งรู้ด้วยญาณ [ญาณ-ปริชาหยั่งรู้]
- (๒) อทัสสนะ — ความไม่เห็นด้วยญาณทัสสนะ [ทัสสนะ-ความเห็น]
- (๓) อนภิสมัย — ความไม่ตรัสรู้ [ภิสมัย-ความตรัสรู้]
- (๔) อนนุโพทะ — ความไม่ตรัสรู้ตาม [อนุโพทะ-ความตรัสรู้ตาม]
- (๕) อสัมโพทะ — ความไม่ตรัสรู้พร้อม [สัมโพทะ-ความตรัสรู้พร้อม]
- (๖) อัปปฏิเวชะ — การไม่แทงตลอด [ปฏิเวชะ-การแทงตลอด]
- (๗) อสังคาหณา — ความไม่ถือเอาให้ถูกต้อง [สังคาหณา-ความถือเอาถูกต้อง]
- (๘) อปริโยคาหณา — ความไม่หยั่งโดยรอบคอบ [ปริโยคาหณา-ความหยั่งโดยรอบคอบ]
- (๙) อสมเปกขณา — ความไม่พินิจ [สมเปกขณา-ความพินิจ]
- (๑๐) อปัจจเวกขณา — ความไม่พิจารณา [ปัจจเวกขณา-ความพิจารณาทบทวน]
- (๑๑) อัปปัจจักษกรรม — ความไม่รู้ในกรรมของตน [กัมมผลสัทธา-กฎแห่งกรรม]
- (๑๒) ทุมมิชณะ — ความทรมานปัญญา [สัมมาทิฐิ-ความเห็นชอบ อธิปัญญา-ปัญญาอันยิ่ง]
- (๑๓) พาลยะ — ความโง่เขลา [วิสารทะ-ฉลาดชำนาญ ปฏิภาณ-ความคิดทันการ]
- (๑๔) อสัมปชัญญะ — ความไม่รู้ทั่วพร้อม [สัมปชัญญะ-ความรู้ทั่วพร้อม]
- (๑๕) โมหะ — ความหลง [ปัญญา-ความรอบรู้-ความรู้ชัด]
- (๑๖) ปโมหะ — ความลุ่มหลง [อวิกเขปะ-ความไม่ฟุ้งซ่าน เอกัคคตา-จิตตสมาธิ]
- (๑๗) สัมโมหะ — ความหลงไหล [อสัมโมหสัมปชัญญะ-รู้ชัดว่าไม่หลง]
- (๑๘) อวิชา — รู้สิ่งที่ไม่ควรรู้ [วิชา-ความรู้แจ้ง อภิญญา-ความรู้ยิ่งยวด]
- (๑๙) อวิชโชณะ — โธณะคืออวิชาให้จมลงในวิภูฏะ [วิภูฏะ-ความพ้นจากวิภูฏะ]
- (๒๐) อวิชาโยคะ — โยคะคืออวิชาให้ประกอบไว้ในวิภูฏะ [วิราคะ-ความไม่ติดพันเป็นอิสระ]
- (๒๑) อวิชชานุสสัย — อนุสสัยคืออวิชาด้วยอำนาจการละยังไม่ได้ [นิโรธ-ความดับกิเลสและทุกข์]
- (๒๒) อวิชชาปริยภูฐาน — การกุ่มมรมจิตคืออวิชา [อุปสมะ-ความสงบ สมณะ-การสงบระงับจิต]
- (๒๓) อวิชชาลังคี — กลอนเหล็กหรือลิ่มคืออวิชา [วิสังโยค-ความหมดเครื่องผูกมัด]
- (๒๔) โทสะ — ความคิดประทุษร้าย [อพยบาท-ความไม่ขัดเคืองมีเมตตา]
- (๒๕) โลภะ — ความอยากได้ [อปเจยะ-ความไม่พอกพูนกิเลส]

ในอันดับต่อไป คือ (๓) ให้กำหนดรู้นิโรธสังขัจ “ทุกขนิโรธ” หมายถึง ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัดขาดสิ้นไป ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชา สාරอกคณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกข้อม ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลอดภัย เป็นอิสระ คือ “นิพพาน” และ (๔) ให้กำหนดรู้มรรคสังขัจ “ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” หมายถึง ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ “อริยอัฏฐังคิกมรรค” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” แปลว่า “ทางสายกลาง” มรรคมืองค์ ๘ นี้ สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

ฉะนั้น การเป็นคนดีจึงไม่ใช่เรื่องง่ายเหมือนกัน เพราะต้องมี (๑) ทักษะการคิดซับซ้อน (๒) ทักษะลักษณะการคิด และ (๓) ทักษะกระบวนการคิด ซึ่งไม่ธรรมดา ที่เรียกว่า “กระบวนการคิดขั้นสูง” ดังนี้

ทักษะการคิดขั้นสูง

● ทักษะการคิดซับซ้อน

ทำความเข้าใจ	สรุปลงความเห็น	ให้คำจำกัดความ
วิเคราะห์	สังเคราะห์	ประยุกต์ใช้ความรู้
จัดระเบียบ	สร้างความรู้	จัดโครงสร้าง
ปรับโครงสร้าง	หาแบบแผน	พยากรณ์
หาความเชื่อพื้นฐาน	ตั้งสมมติฐาน	พิสูจน์ความจริง
ทดสอบสมมติฐาน	ตั้งเกณฑ์	ประเมิน

● ทักษะลักษณะการคิด

คิดคล่อง	คิดหลากหลาย	คิดละเอียด
คิดชัดเจน	คิดอย่างมีเหตุผล	คิดถูกต้อง
คิดกว้าง	คิดไกล	คิดลึกซึ้ง

● ทักษะกระบวนการคิด

คิดวิจารณ์ญาณ	คิดตัดสินใจ	คิดแก้ปัญหา
คิดวิจัย	คิดริเริ่ม	คิดสร้างสรรค์

ทักษะในการพัฒนาความคิดดังกล่าวนี้ เรียกว่า “จินตมยปัญญา-โยนิโสมนสิการ” และ “สุตมยปัญญา-ปรโตโมสะ” ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิด “สัมมาทิฐิ” ความเห็นหรือความเข้าใจในสภาวะธรรมทั้งหลายอย่างถูกต้องตามคติทางโลก ก่อนจะเข้าไปสู่การพัฒนาปัญญาในทางธรรม ที่เรียกว่า “ภาวนามยปัญญา” ที่อาศัย “ญาณ” คือ วิชาสามารถในการหยั่งรู้ ที่ทำให้เกิด “ญาณทัสสนะ” คือ การเห็นด้วยการหยั่งรู้ด้วยญาณ ที่เรียกว่า “ญาณในวิปัสสนา-ปัญญาวิปัสสนา-วิปัสสนาญาณ” ซึ่งหมายถึง “โศภสญาณ-ญาณ ๑๖” หมายถึง ญาณที่เกิดแก่ผู้บำเพ็ญวิปัสสนาโดยลำดับ ตั้งแต่ต้นจนถึงจุดหมาย คือ “โลกุตตรธรรม ๘” ได้แก่ “มรรค ๔-ผล ๔-นิพพาน ๑” ซึ่งมีทั้งหมด ๑๖ ญาณ อนึ่ง “ปัญญาปุถุชนสามัญ” นั้น อย่างน้อยต้องประกอบด้วย “ทักษะการคิดขั้นพื้นฐาน” ซึ่งจะประกอบขึ้นในการดำรงชีวิตประจำวัน ที่จะเกิดขึ้นในแต่ละบุคคลแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับการศึกษาอบรมทักษะดังกล่าวนี้ มีอย่างน้อยแค่ไหน ก่อนที่จะพัฒนาขึ้นมาเป็นระดับ “ทักษะการคิดขั้นสูง” โดยจำแนกออกเป็น ๒ ด้าน ได้แก่ (๑) “ทักษะการคิดที่ใช้ในการสื่อสาร” และ (๒) “ทักษะการคิดที่เป็นแกน” ดังนี้

ทักษะการคิดขั้นพื้นฐาน

- ทักษะการคิดที่ใช้ในการสื่อสาร

การฟัง การพูด การอ่าน การเขียน

- ทักษะการคิดที่เป็นแกน

สังเกต สำรวจ สำรวจค้นหา ตั้งคำถาม ระบุ เก็บรวบรวมข้อมูล เปรียบเทียบ คัดแยก จัดกลุ่ม จำแนกประเภท เรียงลำดับ แปลความ ตีความ เชื่อมโยง สรุปย่อ สรุปอ้างอิง ให้เหตุผล นำความรู้ไปใช้

กระบวนการคิดทั้ง ๒ ระดับนี้ มีความสำคัญในการพัฒนาปัญญาที่จัดเป็นระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการ เช่น สถาบันการศึกษา องค์กร บริษัท หน่วยงาน เป็นต้น ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการคิดนี้ เกิดขึ้นในชีวิตจริงทุกวัน อยู่ที่ว่าบุคคลนั้นจะนำมาพิจารณาอย่างน้อยแค่ไหน ยังมีขั้นตอนตรวจสอบการประยุกต์ใช้ทักษะต่างๆ อย่างละเอียด ยิ่งสร้างภาวะความสมบูรณ์ด้านปัญญาให้ก้าวหน้าเจริญไพบูลย์มากเท่านั้น ที่หมายถึง “โยนิโสมนสิการทางคติโลก” [จินตตามยปัญญา] แต่เมื่อหันมาสนใจในการปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นกระบวนการฝึกอบรมการพัฒนาใน ๔ ด้าน ได้แก่ “กาย-ศีล-สมาธิ-ปัญญา” [ภาวนา ๔] ที่มีความสมบูรณ์ครบถ้วน ที่ผลิตบุคคลออกมาเป็นคนดี ที่เรียกว่า “สัตบุรุษ” นั่นคือ “ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ” ที่เรียกว่า “วิฆาจรณสมุปนุโน” ที่ทางโลกเรียกว่า “ผู้ได้รับการศึกษาดีแล้ว” แต่ทางโลกยังขาดการอบรมทางด้าน “ศีลธรรม-จริยธรรม” หรือการมุ่งเน้นให้ความสำคัญด้าน “จรรยาบรรณทางอาชีพ” เช่น จรรยาบรรณในการประกอบธุรกิจ หรือการหาเลี้ยงชีพของสามัญชนทั่วไป คำว่า “คนดี” จึงหาได้ยากในสังคม เพราะการเพาะปลูกนิสัยของคนมีการศึกษาได้มองข้ามความสำคัญของ “ศีลธรรม” อันเป็นองค์ประกอบปัจจัยในความสมบูรณ์ของชีวิต ที่สามารถนำไปประยุกต์ต่อยอดในทางธรรมได้ง่ายขึ้น เพราะมีปัญหาดีพร้อมอยู่แล้ว แต่ใช้ในทางที่ผิดมากมาย คือ “อกุศลวิตก ๓” หมายถึง ความนึกคิดชั่ว ได้แก่

- (๑) “กามวิตก” คิดแสไปในทางกาม หาทงปรนปรือตม ความนึกคิดในทางแส่หาหรือพัวพันติดข้องในสิ่งสนองความอยาก ซึ่งเป็นปฏิปักษ์กับ “จาคะ” นั่นคือ “เนกขัมมวิตก” ความตรีกปลอดจากกาม ความนึกคิดในทางเสียดละ ไม่ติดในการปรนปรือสนองความอยากของตน
- (๒) “พยาบาทวิตก” ความตรีกในทางคิดร้ายต่อผู้อื่น ความคิดนึกในทางขัดเคืองชิงชังเพ่งมองในแง่ร้าย ไม่ประกอบด้วย “เมตตา” นั่นคือ “อพยาบาทวิตก” ความตรีกปลอดจากพยาบาท ความนึกคิดที่ประกอบด้วยเมตตา ไม่ขัดเคืองหรือเพ่งมองในแง่ร้าย
- (๓) “วิหิงสาวิตก” ความตรีกในทางเบียดเบียนความคิดในทางทำลาย ทำร้าย หรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ไม่ประกอบด้วย “ปัญญา” นั่นคือ “อวิหิงสาวิตก” ความตรีกปลอดจากการเบียดเบียน ความนึกคิดที่ประกอบด้วยกรุณาไม่คิดร้ายหรือมุ่งทำลาย

เพราะฉะนั้น “ภูมิรัฐ-ภูมิธรรม-ภูมิปัญญา” อันคือคุณภาพของผู้มีปัญญาทางโลกนั้น สร้างปัญหาให้กับชีวิต และสังคมในขณะเดียวกัน เพราะยังพัฒนาตนเองไม่ครบถ้วนทุกด้าน คือ “มนุษย์แห้ว” คือ มีปัญหาที่วันเข้าไปไม่เต็มตามที่ควร หาดส่วนเติมเต็มได้ไม่ครบ จัดอยู่ใน “ชนผู้หลงทิศ” นั่นคือ มีความสามารถในการสร้างความเจริญก้าวหน้าเพียงทางด้านเทคโนโลยีที่ไหลบ่าเอ่อล้นท่วม “ความคิดของผู้บริโภค” ให้เกิดความงมงายหลงใหลใน “ความทะยานอยาก” [ตัณหา] ที่จะบริโภคเทคโนโลยีนั้นอย่างขาดสติ คือ “ไม่จักพอ” จนกลายเป็น “ทุกข์” คือ “หลงทางในโลกธรรม” นั่นเอง เพราะนึกคิดไม่ถูกทาง ตกอยู่ในสภาวะที่ผิด อยู่กับสิ่งที่ผิดๆ อย่างไม่รู้ตัว แม้จะคิดก็คิดผิด ที่ขัดแย้งเป็นปฏิปักษ์กับ “มัชฌิมาปฏิปทา” ที่ถ่อมมั่นในข้อประพฤติปฏิบัติอันยิ่ง ปฏิปทาอันประเสริฐ ที่เรียกว่า “อริยมรรคมีองค์ ๘-อริยอัฏฐังคิกมรรค” แม้จะทำความดีก็ทำได้ไม่ถึงที่สุด ทำได้แค่ครั้งๆ กลางๆ ก็เลิก ที่ยิ่งร้ายอย่างหนัก คือ คิดริษยาขัดเคืองไม่พอใจกับ “คนทำความดี” หมั่นใส่อาเจียนเมื่อเห็นคนทำบุญ กล่าวโดยสรุป “แพ้ทางความชั่ว” เพราะ “อวิชาคือปรัญญาน” คือ ความไม่รู้จริงครอบงำกัณฐมจิดอยู่ตลอดเวลา ไม่สามารถพบทางเจริญแห่งปัญญาที่แท้จริง ทางแก้ไข คือ ถ้ามีเวลาบ้าง ยังไม่ตาบอดตาฟาง ก็อ่านบ้างหนังสือธรรมะต่างๆ หรือหูยังคืออยู่ ฟังธรรมไว้บ้าง หรือขายังไม่หัก ก็เดินแวะไปคู่วัดข้างบ้านบ้าง ว่ามีพระครูที่องค์ ก็แล้วกัน เพื่ออาการทางจิตจะดีขึ้นบ้าง

แต่อย่างไรก็ตาม คำว่า “ปัญญาที่แท้จริง” คือ “ทางแห่งอริยสังขาร” ก็ขออนุญาตถือโอกาสเรียนเชิญให้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับ คำว่า “วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ” ซึ่งประกอบด้วย (๑) สภาพแห่งทุกข์-กำหนดรู้ทุกข์ของอริยสังข์ ได้แก่ “ขันธ ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรีย์ ๒๒” (๒) เหตุแห่งทุกข์-กำหนดรู้ทุกข์ขสมุทัยอริยสังข์ ได้แก่ “ปัจิจสมุปบาท-ปัจิจสมุปปันนธรรม” [อัทธา ๓-สังขเป ๔-สนธิ ๓-วัฏฏะ ๓-อาการ ๒๐-มูล ๒] และ (๓) การดับทุกข์-อริยสังข์ ๔ ได้แก่ อริยสังข์ ๔ [ทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค] พร้อมด้วย กิจในอริยสังข์ ๔ [ปริญา-ปหานะ-สังจิกิริยา-ภาวนา] และ ญาณ ๓ [สังจญาณ-กัจจญาณ-กตญาณ] อย่างไรก็ตาม ขั้นตอนการกำหนดหมายรู้ถึงเหตุแห่งทุกข์ คือ “ปัจิจสมุปบาท-ปัจิจสมุปปันนธรรม” ดังนี้

ปัจิจสมุปบาท ๑๒

(๑) “อนุโลมปัจิจสมุปบาท” [ฝ่ายสมุทัยวาร]

กำหนดรู้สาเหตุ [สมุทัยสังข์-กรรมปัจจัย เมื่อเกิด “อวิชา” ตามลำดับ]:

(๑) “อดีต ๒” = อวิชา-สังขาร

(๒) “ปัจจุบัน ๘” = วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ

(๓) “อนาคต ๒” =ชาติ-ชราวมรณะ

กำหนดรู้ผลวิบาก [นิสสันท์-วิปากปัจจัย **จึงเกิดทุกข์**]:

“โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส” = “อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์”

(๒) “ปฏิโลมปฏิจสงฆูปบาท” [ฝ่ายนิโรธวาร]

กำหนดดับสาเหตุ [นิโรธสังข-กรรมปัจจัย เมื่อสำรอกดับ “อวิชา” ตามลำดับ]:

(๑) “อดีต ๒” = อวิชา-สังขาร

(๒) “ปัจจุบัน ๘” = วิญญาณ-นามรูป-สพยตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ

(๓) “อนาคต ๒” =ชาติ-ชรามรณะ

กำหนดรู้ผลวิบาก [นิสสันท์-วิปากปัจจัย **จึงดับทุกข์**]:

“โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส” = “อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์”

ปฏิจสงฆูปบันทรกรรม ๖ [องค์ประกอบภายในภวจักรหรือสังสารจักร]

(๑) “อัทธา ๓” คือ กาล ๓ ได้แก่

๑) อดีต = อวิชา-สังขาร

๒) ปัจจุบัน = วิญญาณ-นามรูป-สพยตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ

๓) อนาคต = ชาติ-ชรามรณะ {โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส}

(๒) “สังเขป ๔-สังคหะ ๔” คือ ช่วง หมวด หรือ กลุ่ม ๔ ได้แก่

๑) อดีตเหตุ = อวิชา-สังขาร

๒) ปัจจุบันผล = วิญญาณ-นามรูป-สพยตนะ-ผัสสะ-เวทนา

๓) ปัจจุบันเหตุ = ตัณหา-อุปาทาน-ภพ

๔) อนาคตผล = ชาติ-ชรามรณะ {โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส}

(๓) “สนธิ ๓” คือ ขั้วต่อ ระหว่างสังเขปหรือช่วงทั้ง ๔ ได้แก่

๑) ระหว่าง อดีตเหตุ กับ ปัจจุบันผล

๒) ระหว่าง ปัจจุบันผล กับ ปัจจุบันเหตุ

๓) ระหว่าง ปัจจุบันเหตุ กับ อนาคตผล

(๔) “วัฏฏะ ๓” คือ องค์ประกอบที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของภวจักร หรือ สังสารจักร ได้แก่

๑) “กิเลสวัฏฏ์” = วงจรกิเลส ประกอบด้วย อวิชา-ตัณหา-อุปาทาน

๒) “กรรมวัฏฏ์” = วงจรกรรม ประกอบด้วย สังขาร-กรรมภพ

๓) “วิปากวัฏฏ์” = วงจรวิบาก ประกอบด้วย วิญญาณ-นามรูป-สพยตนะ-ผัสสะ-เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่า “อุปบัติภพ-ภพ” ชาติ-ชรามรณะ {โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส}

(๕) “อาการ ๒๐” คือ องค์ประกอบแต่ละอย่าง อันเป็นคุณงามของลือ จำแนกตามส่วนเหตุ และส่วนผล ได้แก่

- ๑) อดีตเหตุ ๕ = อวิชา-สังขาร-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- ๒) ปัจจุบันผล ๕ = วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา
- ๓) ปัจจุบันเหตุ ๕ = อวิชา-สังขาร-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- ๔) อนาคตผล ๕ = วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา

(๖) “มูล ๒” คือ กิเลสที่เป็นตัวมูลเหตุ ซึ่งกำหนดเป็นจุดเริ่มต้นในวงจรแต่ละช่วง ได้แก่

- ๑) “อวิชา” เป็นจุดเริ่มต้นในช่วงอดีต ส่งผลถึง เวทนา ในช่วงปัจจุบัน
- ๒) “ตัณหา” เป็นจุดเริ่มต้นในช่วงปัจจุบัน ส่งผลถึง ชรา-มรณะ ในช่วงอนาคต

หมายเหตุ:- อ่านบททวนหลายๆ รอบ จนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งขึ้นใจและจำได้

ฉะนั้น การเกิดปัญญาญาณในการกำหนดหมายรู้เกี่ยวกับ “สมุทัยสังข์-ทุกข์สมุทัยอริยสังข์” [สาเหตุแห่งทุกข์ คือ “อวิชา-ตัณหา-อุปาทาน” ในหลักปฏิจสุมุขบาท] นั้น ประกอบด้วยปัญญาคมชัดต่อไปนี้

- (๑) “ปัจจยปริคคหญาณ-กังขาวิตรณญาณ-สัมมัฏฐิติญาณ” ญาณที่เกิดขึ้นตามขั้นตอนการเจริญโสฬสญาณหรือญาณ ๑๖ ในข้อ ๒ หมายถึง ญาณกำหนดรู้ปัจจยแห่งนามรูป ที่เป็นไปตามหลักปฏิจสุมุขบาท และ ปฏิจสุมุขป็นนธรรม [อัทธา ๓-สังขเป ๔-สนธิ ๓-วิภูฏะ ๓-อาการ ๒๐-มูล ๒] คือ ธรรมเครื่ององค์ประกอบในภวจักรหรือสังสารจักร รวมทั้ง “กฎแห่งกรรม”
- (๒) “ทุกข์สมุทยญาณ” ญาณที่เกิดขึ้นในการเจริญอริยสังข์ ๔ ในข้อ ๒ หมายถึง ปัญญาเห็นเหตุแห่งทุกข์ ส่วน “สมุทยญาณ” หมายถึง ปัญญาในอรรถว่าเป็นสิ่งที่ควรละ นั่นคือ “ปหานะ”
- (๓) “จตุปปาตญาณ-ทิพพจักขุญาณ” ญาณที่เกิดขึ้นในการเจริญญาณสมาบัติจนสามารถปฏิบัติเวธเข้าถึง “วิชา ๓” [ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ] ในข้อ ๒ ได้ หมายถึง ญาณพิเศษของพระพุทธเจ้า และท่านผู้ได้อภิญญา [ความรู้ยิ่งยวด] ทั้งหลาย ทำให้สามารถถึงเห็นหมู่มืดดำที่เป็นไปต่างๆ กันเพราะอำนาจกรรม นั่นคือ “การระลึกชาติได้”

เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมสามารถพัฒนาตนเองให้ถึง (๑) “มัชฌิมาปฏิปทา-อริยมรรคมีองค์ ๘” ที่เรียกว่า “มัคคสมังคี” (๒) “ภาวนา ๔-ภาวิต ๔” ที่เรียกว่า “ภาวิตัตต” นั้น บุคคลนั้นย่อมเข้าถึง “ความเป็นอริยบุคคล” หรือ “อรหันต์-พระอรหันตปัจฉินาสพแห่งจตุสังข์พุทธะ” ผู้เป็นอริยสาวกแห่งพระพุทธเจ้าที่สมบูรณ์ หรือผู้ อิ่มเอิบในอริยมรรคอริยธรรมในพระธรรมวินัยนี้ แต่อย่างไรก็ตาม ในฐานะที่เป็นฝ่ายฆราวาส อุบาสก อุบาสิกา นั้น การเข้าถึงพร้อมด้วย ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี หรือ ธรรมของผู้ดี นั้น ก็ไม่ใช่เรื่องยากอีกต่อไป ที่เรียกว่า “สัปปริชธรรม ๗” และ “สัทธรรม ๗” ดังนี้

“สัปปริชธรรม ๗” หมายถึง **ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดี** [คำว่า “สัตบุรุษ” คือ ผู้มีสัปปริชธรรมและสัทธรรม ๗] ได้แก่

- (๑) “**ธัมมัญญตา**” ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือ รู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น ศึกษารู้ว่าหลักธรรมข้อนั้นๆ คืออะไร มีอะไรบ้าง พระมหากษัตริย์ทรงทราบว่าการปกครองตามราชประเพณีเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง รู้ว่าจะต้องกระทำเหตุอันนี้ๆ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ๆ จึงจะให้เกิดผลที่ต้องการหรือบรรลุจุดหมายอันนั้นๆ เป็นต้น
- (๒) “**อิตถัญญตา**” ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ หรือความเป็นไปตามหลัก เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภายิตข้อนั้นๆ มีความหมายว่าอย่างไร หลักนั้นๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง ดังนี้ เป็นต้น
- (๓) “**อิตถัญญตา**” ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป
- (๔) “**มัตถัญญตา**” ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ศึกษารู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ ศึกษารู้จักประมาณในการใช้จ่าย โภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น
- (๕) “**กาลัญญตา**” ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ควรหรือจะต้องใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน หรือปฏิบัติกรต่างๆ เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา เป็นต้น
- (๖) “**ปริสัจญตา**” ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิริยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น
- (๗) “**บุคคลัญญตา-บุคคลปโรปรัญญตา**” ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดย อริยาสัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้ จะดำเนิน ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น

“สัปปริชธรรม ๘” หมายถึง **ธรรมของสัตบุรุษ** ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ได้แก่

(๑) “**สัทธมมสมนุภาคโต**” ซึ่งประกอบด้วย สัทธรรม ๗ ประการ [สัปปริชธรรม ๗-สัทธรรม ๗] ดังนี้

ก. **มีศรัทธา** – “**สัทธา**” ความเชื่อ ความเชื่อถือ ในทางธรรม หมายถึง เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ความเชื่อมั่นในสิ่งที่ดีงาม ความเลื่อมใสซาบซึ้งขึ้น ใจสนิทใจเชื่อมั่นมีใจโน้มน้อมมุ่งแล่นไปตามไปปรับคุณความดีในบุคคลหรือสิ่งนั้นๆ ความมั่นใจในความจริง ความดีสิ่งดีงาม และในการทำความดี ไม่ลู่ไหลตื่นตูมไปตามลักษณะอาการภายนอก

ข. **มีหิริ** – “**หิริ**” ความละอายแก่ใจ คือละอายต่อความชั่ว

ค. **มีโอตตปปะ** – “**โอตตปปะ**” ความกลัวบาป ความเกรงกลัวต่อทุจริต ความเกรงกลัวความชั่วเหมือนกลัวอสรพิษ ไม่อยากเข้าใกล้พยายามหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล

ง. **เป็นพหูสูต** – “**พาสัจจะ**” ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก ความเป็นผู้ได้เรียนรู้มาก หรือ กงแก่เรียนมีองค์ ๕ คือ (๑) พหูสูตฯ ได้ยินได้ฟังมาก (๒) ธตา ทรงจำไว้ได้ (๓) วจสา ปริจิตา คล่องปาก (๔) มนसानุเปกัจฉา เจนใจ (๕) ทิฏฐิยา สุปฏิวิทฺธา ขบได้ด้วยทฤษฎี

จ. **มีความเพียรอันปรารถแล้ว** – “**วิริยารัมภะ**” ปรารถความเพียร คือ ลงมือทำความเพียรอย่างเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว ระดมความเพียร

ฉ. **มีสติมั่นคง** – “**สติ**” ความระลึกได้ นึกได้ ความไม่พลอ การคุมใจไว้กับกิจ หรือคุมจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง จำการที่จำและคำที่พูดแล้ว แม้นานได้

ช. **มีปัญญา** – “**ปัญญา**” ความรู้ทั่ว ปรึกษาข้งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ดำเนินการ ทำให้ลุลผล ล่วงพ้นปัญหา ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามเป็นจริง

(๒) “**สปปุริสภคฺติ**” ภัคดีสัตบุรุษ คือ คบหาสมณพราหมณ์ ท่านผู้ประกอบด้วยสัทธรรม ๗ ประการข้างต้น เป็นมิตรสหาย

(๓) “**สปปุริสจินฺติ**” คิดอย่างสัตบุรุษ คือ จะคิดสิ่งใด ก็ไม่คิดเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น

(๔) “**สปปุริสมนฺติ**” ปรึษาอย่างสัตบุรุษ คือ จะปรึษาการใด ก็ไม่ปรึษาเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น

(๕) “**สปปุริสวาโจ**” พุดอย่างสัตบุรุษ คือ พุดแต่คำที่ถูกต้องตามวจีสัจจิต ๔

(๖) “**สปปุริสภมฺนุโต**” ทำอย่างสัตบุรุษ คือ ทำการที่ถูกต้องตามกายสุจจิต ๓

(๗) “**สปปุริสทิฏฐิ**” มีความเห็นอย่างสัตบุรุษ คือ มีสัมมาทิฏฐิ เช่นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

(๘) “สปปุริสทาน์ เทติ” ให้ทานอย่างสัตตบุรุษ คือ ให้ตามหลักสปปุริสทาน เช่น ให้โดยเอื้อเฟื้อทั้งแก่ของที่ตัวให้ ทั้งแก่ผู้รับทาน ให้ของบริสุทธ์ ให้โดยเข้าใจถึงผลที่จะมีตามมา เป็นต้น

“สปปุริสทาน ๘” หมายถึง ทานของสัตตบุรุษ การให้อย่างสัตตบุรุษ ได้แก่

- (๑) “สุจี เทติ” ให้ของสะอาด
- (๒) “ปณิต์ เทติ” ให้ของประณีต
- (๓) “กาเลน เทติ” ให้ของเหมาะสมกาล ให้ถูกเวลา
- (๔) “กบปิยั เทติ” ให้ของสมควร ให้ของที่ควรแก่เขา ซึ่งเขาจะใช้ได้
- (๕) “วิเจยฺย เทติ” พิจารณาเลือกให้ ให้ด้วยวิจารณญาณ เลือกของ เลือกคนที่จะให้ ให้เกิดผลเกิดประโยชน์มาก
- (๖) “อภินุหุ เทติ” ให้เนื่องนิศย์ ให้ประจำ หรือสม่ำเสมอ
- (๗) “ทท จิตฺตํ ปสาเทติ” เมื่อให้ ทำจิตผ่องใส
- (๘) “ทตฺวา อุตฺตมโน โหติ” ให้แล้ว เบิกบานใจ

อย่างไรก็ตาม ให้พิจารณาถึงหลักธรรม “สัมปทาคุณ” ประกอบในการบริจาคทาน ดังนี้

“สัมปทา ๔-สัมปทาคุณ ๔” หมายถึง ความถึงพร้อม ความพร้อมพร้อมสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งทำให้ทานที่บริจาคแล้ว เป็นทานอันยอดเยี่ยม มีผลมาก อาจเห็นผลทันตา ได้แก่

- (๑) “วัตถุสัมปทา” ถึงพร้อมด้วยวัตถุ คือบุคคลผู้เป็นที่ตั้งรองรับทาน เช่น ทักขิไณยบุคคลเป็นพระอรหันต์ หรือพระอนาคามี ผู้เข้านิโรธสมาบัติได้
- (๒) “ปัจจัยสัมปทา” ถึงพร้อมด้วยปัจจัย คือ สิ่งที่จะให้เป็นของบริสุทธ์ ได้มาโดยชอบธรรม
- (๓) “เจตนาสัมปทา” ถึงพร้อมด้วยเจตนา คือ มีเจตนาในการให้สมบูรณ์ครบ ๓ กาล ทั้งก่อนให้ ขณะให้ และหลังให้ จิตโสมนัส ประกอบด้วยปัญญา
- (๔) “คุณาติเรกสัมปทา” ถึงพร้อมด้วยคุณส่วนพิเศษ คือ ปฏิภาหามีคุณสมบัติพิเศษ เช่น ทักขิไณยบุคคลนั้น ออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ๆ

ประการสุดท้ายนี้ คำว่า “**สัตบุรุษ**” จะต้องเป็นบุคคลที่ประพฤติปฏิบัติพร้อมด้วยความรู้ ที่เรียกว่า “**วิชาจรณสมฺปนฺโน**” คือ “**ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ**” นั่นคือ “**มีความรู้ประเสริฐความประพฤติประเสริฐ**” ไม่ใช่มีอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “**วิชา**” ต้องประกอบด้วย “**วิชา ๓-วิชา ๘-อภิญา ๖**” สำหรับ “**อภิญา ๖**” ทรงประมวลรวมด้วย “**วิปัสสนาญาณ**” และ “**มโนมยิทธิ**” ส่วนคำว่า “**จรณะ**” นั้น ต้องประกอบด้วย “**จรณะ ๑๕**” อันเป็นปฏิบัติเครื่องบรรลุมรรควิชชา นั้น ได้แก่

- (๑) “**ศีลสัมปทา ๑**” หมายถึง ความถึงพร้อมด้วยศีล คือ ถ้าเป็นคฤหัสถ์ ก็รักษากายวาจาให้เรียบร้อยประพฤติอยู่ในคลองธรรม ถ้าเป็นภิกษุก็สำรวมในพระปาฏิโมกข์ มีมารยาทดีงาม เป็นต้น
- (๒) “**อภินนทปฏิบัติ ๓**” หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด ทางดำเนินที่ไม่ผิด ได้แก่ (๑) “**อินทริยสังวร**” การสำรวมอินทริย ระวังไม่ให้กิเลสครอบงำใจในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทริยทั้ง ๖ (๒) “**โภชนมัตตัญญูตา**” ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค คือ กินเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกาย ให้ชีวิตเป็นอยู่ได้ผาสุก มิใช่เพื่อสนุกสนานมัวเมา (๓) “**ชาคริยานุโยค**” การหมั่นประกอบความเพียรความตื่น ไม่เห็นแก่นอน ตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตไม่ให้มีนิวรณ์
- (๓) “**สัทธรรม ๗**” หมายถึง ธรรมที่ดี ธรรมที่แท้ ธรรมของคนดี ธรรมของสัตบุรุษมี “**สัทธรรม ๓**” คือ (๑) “**ปริยัติสัทธรรม**” สัทธรรมคือสิ่งที่ฟังเล่าเรียน ได้แก่ พุทธพจน์ (๒) “**ปฏิบัติสัทธรรม**” สัทธรรมคือสิ่งที่ปฏิบัติ ได้แก่ ไตรสิกขา (๓) “**ปฏิเวธสัทธรรม**” สัทธรรมคือผลที่ฟังบรรลุ ได้แก่ มรรค ผล และ นิพพาน ส่วน “**สัทธรรม ๗**” ได้แก่ (๑) **ศรัทธา** (๒) **หิริ** (๓) **โอตตัมปะ** (๔) **พหุสังกะ** (๕) **วิริยารัมภะ** (๖) **สติ** (๗) **ปัญญา**
- (๔) “**ฌาน ๔**” หมายถึง การเพ่งอารมณ์จนใจแน่วแน่เป็น “**อัปปนาสมาธิ**” ภาวะจิตสงบประณีต ซึ่งมี “**สมาธิ**” [เอกัคคตา] เป็นองค์ธรรมหลักตามแต่ละลำดับขั้น ได้แก่ (๑) “**ปฐมฌาน**” มีองค์ ๕ “**วิตก-วิจารณ์-ปีติ-สุข-เอกัคคตา**” (๒) “**ทุติยฌาน**” มีองค์ ๓ “**ปีติ-สุข-เอกัคคตา**” (๓) “**ตติยฌาน**” มีองค์ ๒ “**สุข-เอกัคคตา**” (๔) “**จตุตถฌาน**” มีองค์ ๒ “**อุเบกขา-เอกัคคตา**”

เพราะฉะนั้น การจะเป็นคนดีที่จริงจังๆ นั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะคืออย่างเดียวกันไม่พอ ต้องมีศักยภาพที่จะบรรลุความสำเร็จทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งหมายถึง “**ปัญญา**” [วิชา] และ “**ความประพฤติ**” [จรณะ] นั่นคือ “**อตตสัมปทา**” ความถึงพร้อมอันมีตนได้พัฒนาแล้ว ที่ประกอบด้วยข้อปฏิบัติด้วย (๑) “**อริยมรรคมีองค์ ๘**” ที่เรียกว่า “**มัลลสมังคี**” ผู้ถึงพร้อมด้วยองค์มรรคทั้ง ๘ ประการ กับ (๒) “**ภavana ๔-ภาวิต ๔**” ที่เรียกว่า “**ภาวิตตต**” ผู้ถึงพร้อมด้วยการพัฒนาตนและจิตวิญญาณ ได้แก่ กาย ศีล สมาธิ ปัญญา สิ่งเหล่านี้ คือ คุณสมบัติแห่งบุคคลในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงอันสูงสุด คือ “**พระอรหันต์**” ที่มีชื่อว่า “**อุดมบุรุษ**” ด้วยประการฉะนี้.